

Нестор Репела

Вродил ся 22 січня 1923 р. в Білцаревій. Ту тіж закінчыл основну школу. Парібчыня прервала му друга світова война, котрой пути пришло му премірювати світами аж до 1945 р. Коли вернул до рідного села, як вельох вертаючых з примусовых робіт в Німцьох ци з Червеной Армії Лемків, своей родини ту уж не застал. Пустил ся іх слідом і нашол в центральній Україні, на Кіровоградщынї. Прагнули вертати на Лемковину. Нестор, провірившы ситуацію на граници, знал, же то неможливе. Прото повандрували дале на схід і там, на Донбасі, оселили ся на сталє. В селі Амвросіївка жыє з родином до тепер.

На літературным поли заістніл Репела в пізних роках свого жытя. Од 1998 р. на сторонах "Бесіды" публикуваны были його вершы, спомины, гуморескы, літературны образкы. В 2001 р. в "Бібліотеці Бесіды" вышла збірка верши *Місце при столі*.

Проза Репелы то головні потрясаючы в простоті безпосереднього выслову емоцій і документуваня подій спомины. Іх вынятковїст на фоні сучасной лемківской літературы особистого документу односит ся до простору засвідчаня. Першыраз в кругу повыселенчых споминів явил ся голос "одтамале", приближуючий долю і думкы тых, што ішли "гу сходу сонця" в голод, понижыня, а часом і смерт.

Творы друкуют ся за: "Бесіда", Р: 1998, нр 5-6 і Р: 1989, нр 1-2 (*А дале - степ і степ*); Р: 2000, нр 1-2 і нр 3 (*Голодны рокы*); Р: 2001, нр 6 (*Новий Рік*)

А дале - степ і степ

Описати? Но але же..., о не даст ся то нияк так спроста і описати жадного олувка ци пера словом. Хыбаль што лем словом серця. Та бо і де-ж го, ТОТО, і мож описати, што ся ма оповите і обляте больом серця! О, то ся не даст нияк описати, но а треба бы же, та і повинно і то конче же си го, як лем годно, та і як лем мож, та хоцбы лем частичку маленьку того жалю і смутку, зармутку на слово писане, ци то словом речы — од серця до серця повісти, предати, высвітлити.

О, і хтіло бы ся, і марит же ся о тым, но та і конче, і повинно, і потрібно, жебы тото зробити — бо юж наше сонце над гором і што ден, што ніч — то крок до могылы. О, та, о Боже Ты наш милий, та і допомож же то нам ту, го тым, та і повед нас — як то си, о тото слово, што ся ма обляте і оповите больом серця, выповісти, написати, описати; што ся, рідне — чужым ма і ты йому — чужий.

Та было то на яві, ой было, вшытко тото в тоты часы, де немилїст і злоба взяли верх над жытьом Лемковины і хто во тоты часы мал ся де поза порогом рідности своей, лемківской, то тот юж і не мал чого вертати ся до залишеной ним рідности, бо ей му юж там не было во радїст і милїст жытя, а лем во видок того — же то радїст, але тепла і любви не было там юж той родинной, як то докля ся то там му ей мало, до залишыня.

Ой, і што ся то там в тот час творило во серцях, душах і замышліню тых люди, котры тото преживали, а мало ся іх тисячы, і я медже нима. Спішыли зо Світа до рідности, а ей юж для нас не было. Очами ей виділи, а теплом рідности не одчували, а лем зимна студїн чужыны зморозила чутя радости, любви, милости — до слез смутку і розпачы, во гореч жытю нашому.

О, што робили тоты бідакы в тот час, коли рідніст чужым ся ім мала, де заміст рідних — чужы люде ся там мали, а рідна хыжа похмарніла і нибы плакала, як виділа поодаля од ся стоячого, засмученого — свого, рідного і Чловека; што перше она го милувала, потїшала і обогрївала, і він ей; а teraz він го смутку, зармутку, зо засле-

зеныма смутком очами і зранений жалюм серця стоіт поодаль од ней і слезно, смутно смотрит на ню, а она тіж так само на него, го таким самым як і він жалю і болю.

О, не годен тот спомин акуратным словом писати, бо сызы очы топят і не видно як і што ся пише... Бо было так, што неедны мали ся сиротами при живых вітцях, бо вертало ся домів зо світа до вітци, до родини, до рідной хыжы, рідного краю, приходит ся, доходит, серце з радости вырывает ся з груди, а там никого рідного ніт. О, то едно — же рідного юж не было. А іщы гіркійше як обрабуваным ся го пуги остало, хоцбы і я. Ту сирота, бо ничого рідного ніт, ни вітци, ни родини, ни рідной хыжы, ніт ся де притулити, а ту — обрабуваний. То юж дубельтовий, голий сирота, нещесний, Богом забытий і жытьом скараний.

О, піл світа провандрувал ем си з ньом, з полном добра, одежы і взутя, валізком. Мал ем мнсель, же вшыткых си з родини на пару років — го памят о своїм гіркым жыто го світі — подарком обділю, а оно іначы вышло, што не то — кому подарок, але і сам голым, обрабуваным гет зо вшыткого ем ся остал.

О, гірке мі было жытя го світі, но а найгіркійший тот момент — як остало ся мі парусот метрів домів, оно юж там, за том кером, руком подати, прейду коло того лісика, Каверы, на Горбы і лем си пару раз добрі гопну, і юж Перелісок. Але не так ся стало, бо раптом з того лісика, Кавюр, выходит пятох озброеных люди, стают напред мене і приказуют іти з нима до того ліса...

І што-м мал робити? Пішол ем під милым до мя словом:

— *Wściekły Rusinie, co masz tam w walizce? Pokazuj!*

Зложыл ем тоту дорогу мі, набиту добром всякой всячыны валізку на пняка, напред них, отворил і гварю:

— Смотрите. Іду зо світа і несу свой родині гіркым трудом світовым заробений подарок. — Двигнул ем голову і, раны Боскы, наооколо мене не лем тых пятох, але сім раз по пят, не менше.

І якы то си они вшыткы рады были як взріли того, што ся там го тій мойй валізіці мало. Очы ся блищат, руки потеряют, а еден з них підышол впритул до мя, обізрил мя мило доокола і гварит:

— *O, piękne masz pieronie ubranie. A koszulę, a buty! Jak pan król! A ja, widzisz, w czym? Skurwysynu, widzisz?!*

І по тым слові „w czym” казал ся мі гет зо вшыткого того, барже до гола, роздівати і роззувати. А як ем ся завагал зараз того зробити, то мя чемні попросил — што мі одраз три зубы вылетіли, з носа кров потічком текла і в голові ся мі запоморочыло, што был бым впал як бы не яличка, о яку ем ся спер і руками, як маму, обнял. О, не годен ем того описати та і не даст ся ниякым словом того выповісти што-м одчувал го тот час, як ем ся остал голий і босий, і як они мя „по пшияцьельску” привитали. Но, што правда, шмарили мі під ногы стару, обшарпану валізку і повіли:

— *Tam jest wszystko, co panu trza, wściekły Rusinie. A podarków ci nie trza, bo ojców nima.*

І по тых словах пішли си го глуб ліса з том мойом валізком і вшыткым тым, што зо мя здерли. Помахали мі зо сміхом і втіхом і повіли наостатку:

— *My cię jeszcze zdybamy, miły przyjacielu, jak nie uciekniesz do Rosyi. Miej se to na pamięci, wściekły Rusinie.*

Мі тото слово было — як бы ножом по серци: „Ойцув німа” і „як не уцекнеш до Росиі”. Што оно може значыти, што ся стало? А тот іх поступок, што мя збили і обрабували, іщы барже зляггорил мі серце і дышло до такой ступени, што-м стоял як памятник, без найменшой мысли о тым — же я голий і же треба отворити си тоту нещесну валізку, што мі ей го замін дали за мою, і одіти ся і обути. Та я о тым не мысліл, я мысліл о тым — чого мі они такы слова повіли. І хто зна, докля бым о так, го

тым замыслиню, роздітий і збитий, стоял, як бы не надышол гу мі знаємий мі Поляк, Ясек Думінів (Кнап), што гнал до того ліса статок пасти. Підышол гу мі, обізрил мя і гварит:

— Czyj ty jesteś chłopaku i kto cię tak miło, pięknie i delikatnie obrobił?

Я од тых його слів як бым ся од сну пробудил і не знам, ци-м ся втішыл, ци встрашыл. Заплакал ем і повідам му чый ем та і што мі якісы бандиты зробили. Він мя выслухал, пожалувал і гварит:

— Znam ja twoich ojców, ale nima ich, chłopaku, wyjechali do Rosyi, żal - a nima. A bandytów tutaj dzisiaj pełno i nikt to nie wi - chto to, cy Polacy, cy Niemcy, cy Ruskie, a to że po polsku mówi - to nie oznacza już, że on Polak rodowy, bo i ty po polsku mówisz, a ty jesteś Rusin rodowy, nie Polak. Tak i te bandyty, kto ich wi, kto oni?

Погадали сме си то так оба і так там втовды довідал ем ся од него тоту „новину” — же ма ся преселіня і більша половина села юж выїхала, в тым числі і моя родина. Як быти, што робити? - майтла мі мысль. І ту Ясько, як бы знал о чым я мышлю, ляпнул мя по плечу і повіл:

— Nie smuć się, najdziesz dziewczynę z chaupą — i kwita. A teraz dawaj się przyodziewać, bo ona już do ciebie idzie...

І по тых словах поміг мі отворити тоту нещестну валізку, і хоц мило мі было ци ні одівати ся і обувати до того, што там было, но але — што-м мал робити, преці не буду так ту стоял, та і такій роздітий медже люди ішол — жебы ся кстили і встрахали як нечистой силы, ци нелюда якісого.

Оділ ем ся, хоц і кошеля мала ся го плямах кырви, а і гачы тіж не ліпшы. І мысль мі впала — же може тіж зо такого милого „пшияцеля”, як і я, тото позаберали. І го тяжкым жалю і замыслиню о так ем ся оділ і обул, немило ем пізрил і на тото ішы, што ся там остало г валізці і сызы мі очы затопили — бо была там ішы чорна поношена бунда, поношены, выкручены „пілбуцікы”, чорны гачы, капелюш-циліндер і ярмулка.

Ясек покывал си головою, як тото взрл і повіл, же таких трафунків teraz немало — што і го пути, так як і мене, обрабуют, а то і до „хавпы” ся вдерают, заберут што ся ім сподабат, а як бы ся ім дахто вперал, противил, то го побют і то так, што гнет Богу душу оддаст, а як ні, то каліком на ціле жытя го зробят. Можут ся і з дівчат, і з баб поздзівати, а то і зо собом си забрати для „мілосьці”.

О, таку то я мал і радіст, і новіст поверніня ся зо світа домів го тот повоєнний час, 20 вересня 1945 рока. Вертал ем ся з дачым, а остал ем з ничым. І так з тым ничым і мал ем ся го людях за слугу, наймита, мал ем ся го тых си людях, але не за заробок го придбаня дачого, але за хліб, жытя.

І то бы мі ішы байка было, якіси бым си тото преживал, радил бым си з бідом, може бым ся даде і приженил, і дожыл бым ся до дачого доброго, што бым ся мал як і інчы люде, но але не судило ся мі так. Бо як ем вчул од єдних люди, што мі ненароком, зо насмішком гонору г очы повіли же-м „голий дзяд” — інчы могли си придбати і принести зо світа фест набиту добром валізку, а ты пришол г подертых гачах і жыдівській старій бунді і ярмулці, мышліл єс, же няньо ти вшытко дадут, як і дотля давали; но та ід си teraz до них, г Москалію, най тя приодіют, бо ты си сам не радиш го жытню. Голи-с як колик, без одежы, без обуця і без хыжы, та і без розума, но та і хто тя, і хто тя зохце ту такого (...) за хлопа і за газду взяти?

І то были для мя тоты слова як вырок. І хоц ем і мал мысль остати ся, бо знал ем юж, што то світ та чым він витат і як ся односит до іноземців, емігрантів, преселенців, та і без то, же мильшого і весільшого краю од рідного нигде го світі ніт — хоц і не мышліл ем си го юж другій раз лишати, чужыном замініти... Хоц і хыжы рідной юж там для мя не было, бо Полякы ей осіли...

Вымагал ем г Гміні, жебы мі ей оддали, бо то моя отчызна, але то не помогло.

— Ojciec się wypisał i wyjechał, a Jasiiek się przypisał i ona już nie twoja ojczyzna. Była kiedyś, a dzisiaj już nie twoja — повіли ми так го Гміні — teraz twoja ojczyzna tam, gdzie ojciec. I smaruj tam ku nim, chłopaku.

І тото польське „смаруй” може бы ми і не было юж гет таким болячим і страшным як тото наше „голий дзяд” — што мя злянгорило до невытерпіння, што і юж по тых словах нічого милого ми не было і нічого ся ми юж там жытьового не хтіло, і хоц неописаний ся ми жаль мал лишати милу рідніст і іти го чорну чужыну, але інчого выходу юж там не было для мя. І тоты дві раны серця, польське „смаруй” і наше „голий дзяд”, зневажыли ми і Любовь, і она стала ся ми третьом раном серця... І так зо тыма трьома ранами і выїхал ем 10 мая 1946 рока го світ — на стріч Сонцю, го незнану Советску Сторону, гу своїм вітцям, родині, та і рідным своїм людяма - Бовцаровянам, што разом з мойом родином і выїхали гірко-слезным (добровільным) преселіньом го Кіровоградску облясть советской Украіны.

Як ся ми іхало - не годен ем описати, бо ни гроша, ни меринді, а два тыжні доберал ем ся ріжnymi колейовма способами, голодний, холодний. Та і шандарями пят раз был ем затриманий і го постерунок доставлений, як „збродняж”, але по обяснію - хто я, одкаль і гу кому іду, выпускали мя, покля не доїхал ем до остатньої стациі, а там двадцет пят кільометрів степом го тото село Плавні, де ся оселили мої вітцьове і інчы родины, селяне — Бовцаровяне.

Ото так і выїхал ем зо свого рідного села на встріч сонцю і біды...

О, і зас не годен ем того ани оповісти, ани описати — як сме ся зышли, витали, радували і плакали. Та і, вера, же ніт го Світі такого писателя, жебы то міг таку встрічу спокійні, легко і без слез і жального зотханя описати... Я ся іх з жальом і слезами звідую: „Як вы ся ту мате?” А они мене: „Як ты нас ту нашол?” і: „Як там тоты нашы, што ся остали?” і „Хто ліпше зробил?” І кождий з нас хтіл перше ся доповідати нич оповідати, што іщы більшого жалю і слезного skutку надавало.

— О, Панбіг Святий лем то зна, хто ліпше — гварю я ім — вы ту хоц спокійны, а там плач і лямент, горы, лісы кышат бандытама, нападают, бют, знуцают ся, рабуют... А ту г вас спокій, ніт того.

— О, і што ты гвариш, де там ніт — повідают ми — Ма ся і ту і плач і лямент, напасти і знуцання. Водят ся і ту тоты збуі, розбівники, неедного з нас і ту побили, орабували, голого і голодного го жытью з родином оставили.

— О, як так, то всяди нам Божа кара. Там ся знуцают, бо ты „Русін”, а ту - бо ты „Поляк”, а гірше того, же якісий там Бандера, што мы і не знаме - што то оно таке на наш кошт робит, бо декотры го злости навет і плюют на нас.

— Посмотр, мы ся юж спакували — гварят нашы — што важніше і корыстніше на фуры зладували, а решту так лишаме і заран - вїю домів. Маш щестя, же-с гнеска пришол, бо заран бы-с юж нас ту не нашол. Та і мы бы о тобі не знали, а так то підеме разом. Нам ніт што ту робити, то не наше місце! О, хоц ся знищыме, але ідеме - домів. Домів! Ту нам жытя ніт!

О, таку ем мал встрічу, така была бесіда, раджыня. Го тым вшыткым рад ем был з высновку - же тра ся домів вертати, але повідам ім, же там юж нашой домы ніт, Ясек ся не вступит.

— Я хтіл, та ми не дали, а вам тіж не іначы повідят. Найліпше буде так: поїхам я сам на звірїня. Даяк ся доберу, як буде мож - довідам ся, што і як. Кед ся поведе, залатвлю справу го уряді - напишу. І хтовды і вы гу ми придете. Так на шліпо іхати, на валь-паль ся вертати а не знати на што, та і втратити марно тото, што ся ма - то нерозумно.

І так ся зробило. Я поїхал такой зараз на другій ден, а они остали. Та декотры люде не послушали мойого совіту: поїхати найперше дакому єдному. Заризикували „на

віват" - хоц бы мали і вшытко втратити, што мали з дому, а лем бы ся як найскорше вшыткым домів добрати. І пішли! Хто як хто. То колейом, то обозом, фурами, будами, з запряженима до них коровками; піше, з цілыма родинами - на захід Сонця, го свій рідний край. З радісном том надійом, же допнут желаного. Але ні! Дальше нич границя ништо не доіхал. Так як і я. З гірком трапезом і бідом добрал ем ся до предграничної полосы Сяну. І на тым конец! Та і, Боже милий, што-м там взріл, одчул серцьом і душом - ніт слів жебы выповісти, ни одповісти, ни написати - описати.

Та і хто же може того преповісти, описати, хоц і хтіло бы ся го зо себе вярвати, світу дати, хоц не мож того го собі спокійні носити, того, што ся видит до днес очами і серцьом... О тысячы, тысячы знедоленого нашого лемківського народа цілой Лемковины, ріжного віку, з родинами і таких, як я, єдинаків, скупчыло ся там на тым предграничным поли, під голым небом... Марило ся домів достати, та Сталінова миліст не благословила той волі. Дальше границя і „пути вам там нет!" — было приказом повіджене — оселяйте ся де хто хце, Росія обшырна, лем не за границьом, она „закрыта" для вас.

О, што ся там робило, творило в тот час, ніт слів выповісти! Шандаре обступили тот пляц і „наводили порядок". Люде кричали, плакали, молили-благали і проклинали. Соткы-соткы было загарештуваных, о соткы-соткы было злянгорено, і го тым лянгорі неедныма го предсмертных корчах было повіджене: „О милий ты мій Краю, рідна Лемковино! Щестливий ем, же-м хоц без границую, там під тым небом тя виділ, хоц оком, хоц піл-оком, і можу си teraz спокійні і легко гмерти.

О, страх си о тым помышліти і го памяти носити. Та і страх жальом, слезми, лянгором серця кому-то го памят оповісти, лишыти - што ся там го тот час мало, творило. Люде божеволіли з нужды і злиденства, ніт юж там і місць го шпыталях і гарештах. Не менше і на вікы там на тым поли остало, бо іх серця не вытримували такой гіркой тягобы.

Так ся то там мало. Єдны гмерали, другы по гарештах і шпыталях толпили ся... А зо заду, зо сходу ідут і ідут домів все новы і новы, пополняют пляц. Звідуют ся зачудуваны:

— Што, не пуцают?!..

А найгірше виділо ся того — як остатні колеі з небораками Лемками, преселенцями з Лемковины ихали го новий Східній Світ — остатні мушены добровольці, котры іщы не виділи і не знали східнього раю і котры ся ту, на тій предграничной полосі, де і мы, для контрольной ревізії затримували.

О, што они одчували при виді такого скупчынся народа при границі - то лем іх серця і Панбіг Святий зна. О, вытріщували они не лем очы, але і серця, і дроз іх преймувала і душа плакала предчутьом же штоси недобре, а як іщы з нашыма завязала ся бесіда:

— Де вы бідакы, неборакаы ідете?

— А вы чого ся ту скупчыли?

— Поіхате, то познате!

По тых словах і єдныма і другыма студін стрясала і світ ся тмарил, бо чутя гіркой долі примушувало до того.

Скінчыла ся ревізія, тоты люде поіхали дальше на схід, за своїм назначыньом. Нам пришол острый і гіркій приказ — Освободити пляц, границя закрыта, розходити ся де хто хце на схід Союза.

І зас плач, лямент і проклятя, і зас гарешты, гіркы слезы і страданя. І новы могылы! Полне выполніня приказу мусіло наступити. Порозходили ся люде на схід од того страшного місця де і хто як міг. Вернул ся і я гу своїм рідным го Кіровоградщыну. І стало там тихо — го смутний спомин ДОМІВ, ДОМІВ! Го спомин свіжых могыл, го

яких спочивають тоты Люде-Лемкы, якы хтіли, марили, желали си домів ся добрати, до свого рідного краю, милой Лемковины, одкаль были обманно і несправедливо, го гіркій спомин - вымушено-добровільні выселены.

І як сонце сходит і заходить, ден мінят ся ночом, так і о тоты то повоенны переселенскы часы настали, мали ся і минули ся. Зжыли ся Люде-Лемкы з бідом і неповагом на новых місцях, де хто як міг — привыкли до нового жытя. Та лем го тым ніт ім рідности і рана серця і души не заживат. І дотля, хоц гнес мают ся неедны го хвалі і доброті жытя, не кінчыт ся жаль, споминаня — же тото вшытко, тото ГНЕС народило ся на братській могылі, там на предграничній полосі, на братській могылі рідных ім Люди, што за чест і повагу рідности лемківской жытя оддали. О, майме і мы вшыткы тот жаль-споминаня, оддайме ім од своей чести і милости низкій поклон і тым освітме їх памят — го памят, як їх, так і нашой рідности лемківской.

О — така ся мала радіст, о таке жытя втовды барже вшыткых нас Лемків-преселенців — мушених-добровольців го Союзній Україні! О, ниhto не был задоволеный, бо ниhto з нас не был поважаний там місцевым народом. Го Західній Україні мали сме ся, та і маме ся дотля Москалями, а го Східній Бандерами. О і з того мали ся, та і мают ся по гнес-ден слезы і смуток-зармуток вшыткым нам. І жебы то тот жаль і смуток-зармуток могли ся го хмары обернути, то затулили бы они на долго небо, а тото што выречы ся прагне — обернуло бы ся го блискавиці і перуны, го военну кіптяву, серед котрой розрвы смертоносного знарядя рвут і палят землю і підносит ся аж гет гу небесным высотам, до самого Бога.

О, мало же кому з нас Лемків раділо ся втовды жытя, та барже і нікому. А найгірше то юж тым ся мало, котры ся вшыткого позбывали надійом того, же домів ся доберут, а милы Горы їх своим теплотом і ласкавістю обогріют, обмилуют та і погостят своіма гірскыма дарами, приймут як отец свого блудного сына і будут си зас дома жыти, го своей рідности. О, тоты то бідакы, подібно як мухы го слоту тиняли ся по тій Україні, обнищавілы, голы, босы і голодны. Та і барже вшыткы, і я медже нима — з протягненыма до місцевых люди руками, о ратунок, о миліст, о поміч.

Та не годеи того вшыткого оповісти, не годеи. О, вельо то голодных, обнищавілых принимало предчасну смерт, о вельо то їх без поминаня го яму, го чорну землю, без жалю і слез, закопували! О, вельо же тиняло ся жебраками по тым краю — го прошыню милости. Та і были юж й такы, што слова не могли выповісти і руку протягнути. О, было тото вшытко, было го тоты першы рокы. Или люде коприву і лободу... і псів, і котів. Не было ни квасного, ни гіркого, ни скыслого, ни шкаворітного. Вшытко, што было — добре было.

О, долго, долго ходили тоты люде з понуреныма, похнюпленыма головами. Не виділи ни неба, ни сонця. Ни жытя! Неповинныма мучениками-страждальцями одходили на вічний спочынок. І ниhto не плакал за нима. Слез юж не было на плач!

Голодны рокы

Жытя дае ся лем еден раз і його ниhto не годеи си продолжыти ани закупити, бо оно ма выділений свій час і то пунктуальний. Но але скоротити си го каждый може, хто си лем желат того ріжныма путями хтіня, свого веліня, та лем не з мудрости, доброты, а лем зо глупоты, зла, і то лем тот, хто не боіт ся Бога. Ясніст і доброту дня затуманюют тучы-хмары, а ясніст і доброту жытя - злы мысли і вчынкы чловека. Таком тучом-хмаром нависла над галицком Лемковином і ей народом - Лемками, з помочом такой же і їх самых, переселенска евакуация. Тото зло привело до скорочыня жытя Лемковины, а в тым до осирочыня і стороны і Лемка, што примушений ся мал лишыти тот свій рідний край, і то зо своего лем такой хтіня.

Не будеме обясняти си сами того, бо то ся не нам оно, а лем історичному слову велит того робити. Она, історія, сама дає выводи і ціну належну з наших учинків жытя. Но а жытя ріжnymi путями веде человека і на каждым з тых пути як ся тра поводити го ним і обмышлювати свій крок. Лем же не каждый человек си того обясніня освідомлює і през то жыє надійом по веліню свого хтіня; а того хтіня-веліня ся мало коли го миліст обертат. Бо і кіт на пецу повіл: "Я жыю надійом" - коли позерал на кобасу, што вісіла на трагарі коло пеца; і мило си велял огоньом та мурликал весело. Вшытко має єден конец, а кобаса - два, і през тот другій конец по більшій части битым ся ма, бо не зна ся того, што біда гварит: "Жый так як я вчу, а не так - як я жыю".

І того незнаня та тыж і надія на штоси ліпше, принаймі як котови на кобасу, мало ся і Лемкам го тот повоєнный час. А вшытко оно вытрісло зо встановліньом границі Радянского Союза з Польщом, яка ся мала на ріці Сян і моц жалобы мало ся з того приводу од Українців - Перемышляків і Холмщаків, же іх розчленували, одорвали од України. Намагали ся они жебы границу пренести поза Перемышль, Ярослав і Холмщыну, там де ся мала за часів Галицкой Руси, же тоты землі з покон віків мали ся рускыма, та же навет до часу Галицкой Руси Перемышль мал ся столицьом князя Володаря а сын його Володимирко заснувал місто, яке іменувал Галич і до него перенюс з Перемышля свою столицю, што і таким способом выникло Галицке Княжество, а од того часу зачали называти тот край Галичыном. А за часів князюваня Данила Галицкого то і Холм мал ся столицьом, бо Данило перенюс ей з Галича го Холм.

І - на тобі teraz! Оддати того Полякам! Та най же то было за Німци, як Польшу завоювали го 1939 році! А teraz війна покотила ся з Польщы го Німеччыну, Сталін освободил тот край і - маш го ту! Жебы не скривдити пана Гомулку, то оддає тоту сторону Польщы і границу оставят на тым самым місци, де ся мала за Гітлера - по Сяні і Бугу. І з того то приводу і пішла ворожнеча Українців і з Рускыма і з Поляками. І Поляків того заділо до жывого, і жебы ім інчы не мішали жыти, ухвалили си зо Сталіном зроби ти преселіня Українців з польской стороны на Україну, а Поляків з України до Польщы і таким то способом і загоріло ся того преселіня, з почату Українців, а там і Русинів - Лемків.

На Лемковині мало ся дакус і переродженых го Лемків - Українців і они, о тоты то переродженці летіли на гальоп записувати ся на преселіня го Україну. Марили про Україну з мысльом і надійом, як тот кіт на пецу о кобасі. Же на Україні будут жыти манном з неба, без старунку і клопоту, поту і мозоля. А оно то не так, бо без поту і мозоля, і розсудливого розума ничого доброго ся не добє. На вшытко тра мати і розум, і знаня поведіня, і повагу, а попри тым си вшыткым - чыстий і честний язык, бо го жытю моц што залежыт і од языка. Ма ся так, же языком си збогачуєш жытя, а быват і так, же шкодиш си жытю. Жебы мало ся терплячїст языка і поведіня, то шкоды николи го ничым не было бы. А про тот язык і поведіня єдносток Лемків пострадала ціла галицка Лемковина.

І зас того саме, же лем про них, про тых Лемків-Українців і зробила ся тота біда, што смертельно ранила серце Лемковины, зробила ей безпорадном, а ей діти - Лемків осиротила, розвіяла гет по цілым світі - де і опамятали ся вшыткы, і тоты што винны і тоты што невинны, же не то зробили, што треба, же жытя лем го своїй рідности ма ся радїстным і веселым, а надія то втовды потїшна, як видит ся ей не так - жебы лем початок, але і конец, не так, як тот кіт што жыє надійом на кобасу, што не йому она вісит там, на трагарі.

Гнес з той надїї неєдному Лемкови гіркій спомин ся ма о своїм прошлым, повоєнным преселенским жытю, а в тым і я гірким словом повім - же го жытю я моц ся натерпіл, познал пекельны фізичны болі, зазнал моральных страдань, мучыл ся

докорами власной совісти. Но але тото, што-м прежыл го повоенний преселенскій на Україні час, тото як зловісний голод гвалил ся до нашой хыжы, як благально на мя смотрили очы мого маленького сына, а рученята протігали ся абы то ім дати дашто до них, не ласощів, цукерків ци цясточок, а хоцбы даякого там сухаре, окрайчыка хліба, - тото то не годен я си і по гнес-ден претерпіти і забыти.

О, гвиджат ся мі оно і в ден і в ночы, бо добре спірше ся забыват, як зле. Та бо было же то, было, на хлібі люде з голоду мерли, был хліб, але не для нас. Штучний голод ся мал, было то сфабрыкуване наумысні, лем зато, жебы то тых люди, яких війна не дожерла - штучным голодом выморити, вынищыти. І то головным чыном ся то на Україні, Бесарабії, Молдові мало, но кусцьок і Росіі захопило, а решта то рядянского люду си сытно хліб іла. Мал ес - то для них. Ішы пыхато ся тот нерускій нарід смотрил на тых бідолах, што ся го своїм рідным краю з голоду копырдали, в тым числі і мы Лемкы.

Ой было же, было вшытко тото, было, го тоты то гіркы повоенны рокры! Неєден то так гнес повіст, як світови, так і своїм дітям: — Вы того не памятае, бо єдны сте ся в тот час маленькыма мали, а других і на світі ішы не было, але старшы, мы з матірю о тым не забыли, та бо таке не годне же ся забыти, та бо чого бы ся не спімло - вшытко гірке, гірке прошле.

Робило ся ден і ніч, та і што-с за то мал? Такой вцалі нич. А робити тра было, о та ішы і як! О домашнім і не мыслий, і не гадай навет о ним нікому, бо державне - перше; а оплачало ся то, як раз на рік была оплата, і грішми і хлібом. Та яка оплата? Оплакана тота оплата, нещестна копійка за тот гіркій трудоден. Трудил ес ся на тот трудоден го сім потів і дістал ес в кінци рока за тот гіркій і солений піт тых пару відер зерна і даяку там десятку грішми.

А было і так, же і нічого не доставали, а декотры ішы, што за рік дашто си выписували з державной коморы, то ся ішы го боргу зоставали. А жыти то тра было, та і хтіло же ся жыти! Та преці війна ся скінчыла і мала бы ся радіст мати, а оно - маш! Хліб ся, хвала Богу зародил, а голод настал. І таке то оно было, ой, таке. І мож, доправды, не кривити душом, а отверто о тым повідати, бо то был, бо то ся мал чыстий факт. І з тым ся нигде не сховаш, не спрячеш го, бо він - як і шыло в мішку - і был, і ест, і буде го памяти тых, што го прежыли.

Робило ся, та ішы і як ся робило! І ніхто ся не сміл перечыти про роботу, ніхто не сміл не выполнити тоту роботу, яка ся му бригадиром дала, ніхто не сміл против слова пискнути, бо на то мала ся му страшна одповід докоры: "Но што, ждеш Німци ци Американців? Не подабат ся ти советска власть?" І одраз по тым ішол ес там, де зимны вітры волком выют, та і одкаль мало хто ся вертат.

О, припоминам си тоты рокры, і аж мном студін трясе, бо то были нелюдскы тоты часы, гірше давного кріпостництва, паньщыны, рабства. А в наш час, час вільности, аж нияк то не пасувало так ся над вільным народом знущати, над тым народом, што си вільноту здобыл, війну в могылу загнал. Но але то лем в души в тот час ся тота вільнота для тых люди мала, а на факті то ні, і тот люд, што прежыл і закінчыл війну, тот што ся го живых остал, "у сім'ї вільній, новій" з голоду тєраз померал і го жалю - до того ішы не мал голосу і в нічым зашиты і повагы, як человек.

Лем ся забончыло, юж ся рыхтувал до работы. Сонце мало на роботі, в поли юж застати, то до того часу тра было го обыістю вшытко зробити. Хто ішы што мал, куры, пацята - то понакормлювати, корову здоіти і на пашу выгнати; діти побудити і го "садік-яслі" понести, а сам - іл, ци не іл - гальоп в поле. Та жебы тя, не дай Бог, го пути сонце не здыбало. В яр, в літі, в осени - о, то юж ціла кара Божа на то была.

Війна по собі лишыла глибоку борозду, таку, што долго ся ей пришло зарівнювати, та зарівнювало ся то як мозолями, потом, та і слезами, бо інчым то не

было чым. Технікі по войні рідко ся де залишыло, коровками землю обрабляли, своїма домашніма коровками. І тягла тота німа худоба плуг ци борону молчачы. Призрит ся на свого газду ци газдыню, што іде поруч з ньом зо смутно понуреном головою, призрит ся і собі тіж опустит голову і штоси си тіж мыслит, бо час од часу замырчыт, нібы то тяжко вздыхат і о чымси тіж горює, банує.

А горює тіж і газда, ой - бо ест і чога, бо трапеза, бо голодний, та і ніт же одкаль, та і ніт же і за што хоц відро зерна купити, ой та поморок в голові ся ма - бо был на ярмаку і прешол ся з краю в край і сызы очы затопили, слины в гамбі ся скупчыли з того, што там взріл. До тысяч рублів відро ярцю! Ой, та, моцний Пане Боже - што то? І за што така кара? А ту ніт же на тильо гроши, ніт за што вторгувати, бо в обыйстю пусто, ніт чога продати, голы стіны. А ту податку два тысячы, і мусиш го вчас сплатити, а ту пожычка, лотерея. І хоц хцеш, хоц ні - а ся на тильо пиш, кільо ти фін-агент назначыл; і тіж на то вызначений час сплаты, а де грошы взяти, а што на то продати? А фін-агент нич не зна, йому грошы давай! Грошы, грошы і квит!

Ой, та, моцни Боже, што за оказія! З пляну то плат, а окрема того зо вшыткого што ест посаджено, посіяно на тым огороді, вызначено тильо то кромпели, кукуриці в зерні, цибуля, чеснок, капуста, огуркы, помідоры і вшытко інче, яке ся ма комісійом оподаткуване. Сад зародил, мож бы дашто з него скорыстати, та кед ні - бо кожде родюче дерево описане і тіж оподаткуване; тильо то здати вышен, черешен, слив, груш, яблук. Та і давай то чыстым, нехробачным! То бывало і так, што - не то, жебы ся дашто з того остало, але ся ішы го боргу остало, бо чыстым, здоровым не годен был тот план здати. То ішы ся декому приходило за борг і грішми платити. А где-ж іх брати тоты грошы!?

Ой, грошы, грошы, і всядиль грошы, і за вшытко - грошы! А тобі ся то лем ма, же маш сад, маш си го ним родючы дерева, а то, што вісит на них, то не твое. Ой, та, моцни Боже, нееден ся прекстил і мило обнял тот розкішне дерево, сызами го змочыл, а пак пішол сад під сокрыу, під пилу - бо несплата іх было тримати... Маш куру - дай яйце, маш паця - дай скору, маш корову - дай молоко, та і шерсти з ней начеш! Ото было вшытко тото, было! Вшытко дай, вшытко плат! А за што же і з чога же тоты грошыкы брати? А як ся не мало трійкы діти, то тіж бездітніст плат! Ото была Содома, ото была Гомора! Ото была тіж і ганьба, і стыд. Женатым то не так, але неженатым? Жены-вдовы, моц котрых хлопи на війні попропадали, а не мали троє діти, оподаткувано бездітностью. А где-ж она, бідна, го возме, кед хлопа на ню ніт? Та бывало - як тот фін-агент вымагал гроши, то ся му вчепила на карк, заплакала і гварит: "На, скурвісыну, бо інчого ніт, а мій на війні пропал!"

Но але таке то могли вчудити моровы лем бабы, та яким юж ся не розходило о то, што може з того ім быти. Але тоты молоды дівчата, што ішы тицьо што лем розквитли і якы ішы і любови не знали - о, тоты то дівчата стыдали ся того. Та не лем они сами, але і іх вітцьове были го стыді за них невинных. Лем помышліти си - што то за безстыдна глупота была вымышлена: сімнадцетрічны діти обкладати бездітностью! То не лем тоты діти червеніли пред своїма вітцями, як доставали тот податковий бездітний папір, але же і іх вітцьове, якы і без того мали дост клопоту про свої газдівскы податкы, а мусіли і за них ішы зайвий грош платити. А одкале же тот грош брати?

І хоц ся скуб, і хоц головою о стіну бий - нич не выскубеш і нич не выбеш. Такій то порядок, такій то час настал. Тра платити было, тра робити было, та голод терпіти. Неедны си з того таке встругали - жебы го в гарешті посадили, негодни же были, бідолахы, такого жытя знести. Там ся ім рахувала воля. Ниякых старунків, ниякых податків, істи, хоц кепске, але дають, а дома і того ніт. Одівають, спати ест де - та што

ішчы треба? Та і рахуют, жебыс ся не страцілі. І стала ся неволя - вольом, а воля - невольом. Охотно ішлі в гарэшт, дзе ся ім неволя, але і воля мала.

О, і мі ся то тіж прайшло в тот час вшыткого того скоштувати, і работы, і докорів, і голоду, і тых податків, бо і было вшытко тото, было! А найгірше - як ёс віділ же ты Діця істи просіт. О, то юж втовды жаль душы дусілі, бо што же оно, невинне, зна? Йому істи дай - і юж! І што же оно винне - же голодне? Не годно же і было тото, го серцы жалю, знести, не годно пражыці.

Я робілі втовды на тракторі, та - што правда - хоц скудні, але полуденок там го тракторній бригаді для тракторістів варілі. То тату баланду, ці што там было, просто ём так, з міды, сі прэхылілі і вшылі "залпом", а кусок хліба, што ся мал до тото полуденку, клал ём в торбу і дома ём нім вгащал сына. А якім же то смачніім тот хлібец был! Хоц і зосохнени, хоц і го поросі, але смакувал так, як медівнік. Тай ішчы од Зайчыка ся мал, то яка же юж радіст сыноу была! - Зайчык голодному хлопчыку хлібця прэдал. І іл го хлопец з такім апетіітом, што аж зо жалю неміло ся было на то смотрціці.

І мы оба ішчы кус поідали, бо я на тракторній бригаді, а сын пак го "Дет-ясла", та маті наша, ото юж голодувала. Бо ні дома ніт з чога дашто зварціці, ні на поле, до работы, ніт што на полуденок взяціці. То юж і тото рядка, што окопувала, кромпеля, ці бурачка, ці інчога дачога - мало што віділа, бо голод очы затемнювал. А робціці тра было, ішчы і як! Бывало, же ся чога кус достане, купціці, ці пожычыт - ото втовды юж Великден ся го хыжці, та і в полі тіж мал! А бывало, та і нераз ішчы - го полудешніім час поскодят ся бабы копальніці го купку. Кожда сі свій узлік розвяже і пріймут ся, што го кого ёст, полуднувати... А една там, го стороні од ніх, не іде гу нім, лем копат і копат, а сызы з очы дзюрком ся ліют... І бурачка юж і не відно, та і рядка тіж.

— Ей, Стефка, — чуе од ніх голос — та шмар же до ясноу холеры тото мотыку, час полудешніім, ход гу нам, разом сі пополуднуеме, разом сі спочнеме.

А она і рада бы была піціці гу нім, разом зо вшыткыма пополуднувати, та кед ніт з чым гу нім піціці. Та ішчы ся барже сызы покотцілі, а в голіві ся запотемрціло. І сперла ся на мотыку, гварціці до ніх:

— Ой, полуднуціці сі, бабочкы, а я не буду, бо-м сі не брала ніч зо собом, бо мам моц дома работы, то кус покопам ішчы і піду перше домів. Я юж і бригадціру о тым гадала, же перше домів піду. То полуднуціці, полуднуціці, на здоровя вам.

О, таке то было, Діточкы. Та не дай Боже Вам такога дожыціці. Та і жебы ніхто з Вас не зналі што то таке - вціна, што то таке - голод, што то таке - преселіня! І най ся то на нас закінчыт юж тото вшытко, што гірке і слезне было... А было же то, ой - вшытко тото, было... А найгіршым, а найтяжшым то прэдновок ся мал. Но але, як ся юж кус забуціло і го саді, та і на огороді - то сме юж втовды бідом шмарцілі, бо юж мож черешні спрцібувати і кромпеля врыціці. О, втовды то сме юж лікували, о, втовды мало ся нам Свято! Было - врые жена кромпеля, зварціці зупы. Пістна, немащена, бо ніт ні масла, ні солоніны, ні олію, жебы засмажыці, та нераз і несолена. Кромпіль і вода. Але яка же фай, яка же смачна втовды тота зупа была. іло ся ей з такім апетіітом, же аж поза уха трціщало... А гнес такоу смачноу зупы ніт. І нераз, в ліпшы часы гварцілі ём і гварціці: "Но-ле, стара, звар же такоу зупы, яку-с в молодостці, го повоенны, преселенскы рокы варціла! Най Дціці і Внуку поспрцібуют, яка же она - фай!" Але - як ся не старат подібну таку зварціці, тото гнес в ней ніт...

Ой, было же, было вшытко тото, го тоты страшны повоенны, голодны нашы, першы преселенскы рокы. І жебы ся онці нікоціці, та і нікоціці юж не знаціці... Неёден втовдышніім гнес зо слезамці на очах выповіст тото, што му оно найдорожше. Повіст: "Я мыслію - як то важне, же ёст на свціці спокіім, же сут вітцьове, же ёст Мама, же ёст в домі

такій Човек! І як необходимо го нашым жыттю непрусто Любити іх, дорожыти нима, та знати ціну ім...

То-ж майме ласку, любов і уважыня до них. Будме ім помічником - за тоты слезы і страданя. Майме гнес до той Матери-копальниці, майме до Ней Любов і Повагу. Втовды теплійше стане го нашым домашнім быттю, на серци кождого з нас.

Новий Рік

Новий Рік! О, яка радіст а веселіст! Жычыме еден другому щестя, здоровья. Єдным словом – світлий, радістний, хоц зимний ден. І такій бы мал быти для кождого...

Зашол ем раз на Новий Рік до Илька Керпця і іщы з порога повинчувал ем му як ся належыт: щестя, здоровья і вшыткого добраго. Привитал ем ся по хрыistianскы, пак ем вынял фляшку з кышені, поставил на столі, потер долони і му гварю:

—Дай, Ильку, порційкы та си посвяткуеме. Та же гнеска Новий Рік!

Він ся призрил на мя і – го плач. Та так, же аж мном стрясло. Знервувал ем ся і му гварю:

—Но та чого ты зас, Ильку? Што зас х-тебе таке? Та же гнеска Новий Рік, тра ся веселити, жебы ся карали діти, і быцькы, теличкы, росли як г лісі яличкы. Та і зерно жебы ся колосило, жебы все полно хліба было. Та і х-тебе яріст хлопска была, жебы ся тобом жена тішыла.

Він підышол гу мі, обнял мя і гварит:

—О, премилені ти дякую за вінчуваня... А тєраз ты прошу – повідж мі – х-тебе діти сут?

—Та сут! — гварю му. — А х-тебе хыбаль іх ніт?

— Та і ніт — одповіл мі.

— Та як же так – ніт?! — преперам ся з ним, бо знам певностьом, же ма. І вычытую му: — А Тимко, а Климко?..

— О, ніт, ніт, ніт! — замахал руками, пребил мя г бесіді і не дал дальше доповісти. — Ой, і не гадай, ой, і не споминай... Ой, і не клад мі огня на серце... — І плаче, та так, што аж ся трясе з того.

Я смотрю на него і не знам, што му на то речы, чым го зарадити. Бо не знам го чым річ, не знам його справы. Аж по якимси часі му гварю:

— Ильку, та што з тобом? Та преці гнеска Новий Рік! Тра ся веселити, забавляти – жебы цілий рік был веселий і гойний. А ты што, небораче – плачеш, на біду ворожыш?!

І іщы такє ріжне ем му понаоповідал, што і го самого мене серце ся зо жалю стискало. І жаль тот сызы на очы слал. І го решті-решт Илько ся успокоіл.

Сіли сме си за стіл. Я вынял з фляшкы корок, налял ем до порційок, поздравкали сме ся, і – дай Боже – выпили. На щестя, на здоровья, на тот Новий Рік!

Як юж згорілка ся нам розышла по жылах, по костях, поза скору – я ся осмілил і твердо, як ся і належыт такому як я хлопови, - гонорово ся го звідую:

— Што ся стало, Ильку, чом плачеш? Ту мі повідж, як на сповіди, бы-м ся не нервувал твоім поведіньом. Та же я ти колега, ци помыток?! Та може бы-м ти дашто і поміг, псякіст!.. О, дай, іщы єдну си дрылиме, бо виджу же-с несмілий.

І зас сме выпили. Тєраз юж гонорово, без плачу, так як ся і личыт гоноровым і таким як мы моровым хлопам. І іщы за том порційком была єдна, і хтовды ся Илько осмілил і гварит:

—Х-тебе, Фецю, діти сут? Лем повідж правду! —І так ся на мя смотрит, як бы мя мал по тых словах різати.

Аж ем ся заначыл з того і му гварю:

— Та сут, Ильку. Та і сам добрі о тым знаш, же сут! А хыбаль то што?..

— Та тото – же-с щестливий, Фецю, же си маш діти. Барз ем ти рад, о і як іщы – же маш діти.

І прискочыл гу мі, обнял мя, стискат, дусит. І плаче. І з плачом приповідат:

—Ой, щестливи-с, Фецю. Маш діти. Барз ем ти рад, аж ти завидую.

Я хтіл му х-тот час одповісти: „Та ци-с зварювал, небораче, же таке плетеш, мелеш, завидуеш мі?! Та-ж і х-тебе сут діти, та іщы і на трое більше! А чом ся іх цураш, не признаеш ся, же маш?!” – але-м не міг слова выповісти, бо мя так до ся здусил, што мі дых одобрало. Та по якімси часі попустил мя, сіл си на попередне місце, наперед мя, вырячыл на мя очы і повідат.

—Та гвариш, Фецю, же маш діти, маш? І были они гнеска х-тебе, повитали тя з Новым Роком?

—Но, а якже? — повідам му —хто міг, та пришол, а хто не міг, тот без папір мя поздоровил, але ніхто о мі не забыл.

—О, то, то і ест! —повідат мі Илько —І маш ся гордіти такыма дітми! А г мене ніт чым, бо тот хто міг, та не пришол, а хто не міг, та не написал. А ты гвариш: „І х-тебе Ильку сут діти!” А были, были, покля малы были, покля іх треба было підтерати, гудзькати і кормити! А teraz юж — гварю ти од чыстого серця — ніт, о ніт, колего Фецю. О, ніт, і ніт!

— А слухай-ле — гварю му — а може мали даяке страпіня, што і не в голові ім был Новий Рік?

— Так, так! — гет зажалений прервал мі бесіду Илько. —Гет си неборакы забыли, гет! Но, най бы го єдного, но, най бы го другого дашто ся стрясло! А третій то міг ся вівзати! Не могло же то го вшыткых ся страпіня мати го єдным часі. І я ти повім – страпіня і забытя то г них таке, же што-м міг, то-м помагал. О хтовды си не забывали. Ходили, кликали помочы і в роботі, і натуром, і грошами. Што-м мал то зо мя высцали. А як ем ся лишыл немічний, старий і высцаний, голий як бубен – та забыли, гет си забыли, неборакы, про того, кого сцали. Гет си забыли! А ты мі ту певниш: „Маш і ты, Ильку, діти!” А я ти повідам – были колиси!..

Выпиваме си і бесідуєме, і х-тот час отверають ся двері і влітуют найстаршого його сына діти а Ильковы внуки. Кус ся заоначыли як мя взріли, та моментом ся спохватили і зараз нам обом повіли: „З Новым Роком!” А пак до Илька прискочыли, дзіргли ся му на карк і вінчуют: „На щестя, на здорovia на тот Новий Рік! Дайте, діду, нам десятку, та придеме і без рік!”

Він іх выслухал, зо слезами приголубил, пак достал з льябика пулярис, го яким мал оплаканий грош і ани ся не смотрил кілко вытяг, лем наосліп – бо му сызы очы зацмили і з радости, і зо жалю – розділил обом тоты грошы і повіл:

—Дякую вам, внучата, же хоц вы сте про діда не забыли.

А они ани не барз слухали, ани не барз смотрили на него, а лем на свої руки, го яких были дідовы грошы, teraz – іх грошы. Усміхли ся і повіли:

— А мы іщы, діду, на Йордан, „По щедракох” придеме...

—Та, придте, придте!.. — рюк, позераючы на пулярис, Илько.

А пак сіл си зас наперед мене, і ни то радістно, ни смутно повіл:

— Но, та выпийме си іщы, Фецю. На тот Новий Рік!

